

Vladimír Holan (1905–1980) testamentumai

Vladimír Holan irodalmi őseinek a cseh irodalomtörténet Mallarmét és Rilkrét tartja – szinte minden vonatkozásban joggal, de ha a felsoroltak másban nem is lennének poétikai rokonok, abban mindenképpen azok, hogy költészetük távol van a hagyományos alanyi költészettől, hogy verseiket annyira nem az „életük írja” (Babits mondja valahol, hogy a magyar költőt és írókat még mindig az élete írja, és gondoljunk csak József Attila maximális „alanyiságára”, aki majdnem napra egyidős Holannal, s belátjuk, mennyire igaza volt Babitsnak), szóval Mallarmé, Rilke és Holan verseit annyira nem az „életük írja”, hogy azokból egy-két soros *curriculum vitae* sem igen tudnánk kihámozni.

Illetve Holan néhány versébe bizonyos motívumok mégiscsak bekerültek, hogy úgy mondjam: a költő civil életéből is. S mivel a csehül nem értő magyar olvasó erről a „civil Holanról” szinte semmit sem tudhat, talán nem lesz hiábavaló, ha itt most a nagy cseh költő egy hosszabb versébe és négy kései verskötetébe ilyen szempontból lapozunk bele.

A Holan-vers (főleg a költő pályájának 1960-tól haláláig, 1980-ig tartó periódusában) szakadatlan párbeszéd: sokszor a mitológia, máskor a világtörténelem vagy a filozófia alakjaival, de legtöbbször csak a grammatikai szerkezetekből kikövetkeztethető „te, ti, ő, ők” ismeretlenjeivel.

Párbeszéd, de ki a párbeszéd irányítója?, ki a lírai szubjektum? Ez a fontos körülmény Holan szövegeiben következetesen el van hallgatva, a művek beszélőjéről direkt módon általában *semmit* sem tudunk meg. S az egyéb elhallgatott körülmények, kihagyások, szócsonkolások, neologizmusok, a versek rontott mondattana mellett pontosan ez a „semmi” teszi leginkább rejtélyessé, sőt bizonyos fokig valóban „érthetetlené” e nagy gondolati költő költészetét.

A beszélő jelöletlensége a bevezetőben jelzett művekre is meghatározóan jellemző, de ezeket a költő életének néhány fontos eseményével is összefüggésbe hozhatjuk.

Példáink konkrétan az 1956-ban elkezdett, de csak 1963-ban véglegesített és megjelentetett *Toskána* című nagy (mintegy ezersoros) epikus-bölcséleti-lírai kompozíció, valamint a *Na sotnách* (A gyötrelem padján, 1967), az *Asklépiovi kohouta* (Aszklepiosznak a kakast..., 1970), a *Předposlední* (Utolsó előtti, 1982) és a *Sbohem?* (Búcsú?, 1982) című verseskötetek.

Vladimír Holant 1956-tól az orvosai hasnyálmirigyrák gyanújával kezelték, s nem jósoltak neki hosszú életet. Az ötvenes éveinek legelején járó beteg költő tehát kezd a halálra készülni. Úgy érzi, eljött az idő, hogy számot vessen életével, s írni kezdi a mintegy lírai „végrendeletét”, a *Toskánát*, amely, epikai vázát tekintve, tulajdonképpen annak a korszaknak az áttekintése, amikor a fiatal Holan a költészet veszélyes, mert drámai útjára lépett.

A beszélő a műben többször „poutník”-nak – vándornak, zarándoknak – nevezi magát, s vándorlása, zarándokútja egyszerre utal a költő egy (korábbi) tényleges utazására, s az életnek mint olyannak útként való felfogására – Odüsszeusz, Dante és az Ulysses útjainak értelmében.

A mű valóságalapja egy konkrét külföldi körút volt, amelyet a költő huszonnégy éves korában, 1929-ben tett, az észak-olaszországi Toszkánában.

Az olvasó a vers elején és sokáig úgy gondolhatja, hogy a Vándor egy nőismerőse (szerelme?) meghívására kelt útra, de később kiderül, hogy a meghívólevelet maga a Halál írta. Szándékos megtévesztésnek tűnik, hogy a halálnak itt neve van, a beszélő Gordanaként emlegeti, s ez női névre hajaz, de a cseh eredeti szöveg olvasóját a Gordanára vonatkozó múlt idejű igék nőnemű alakja is megzavarhatja: a cseh „smrt” – halál – főnév szintén nőnemű, sokáig nem lehet hát tudni, hogy a Vándor egy konkrét nővel kíván-e találkozni Toszkánában, vagy általában a Nőt keresi vagy netán a Halált. (A magyar fordításban a Halálnak és a Nőnek ezt a nyelvi egymásba játsztatását, sajnos, nem lehet érzékeltetni, pedig ez általában is fontos motívuma a holani életműnek.) A Vándor beutazza az olasz tartomány valóságos tájait, de azzal egy időben bejárja a világirodalmat, történelmet, a filozófia tartományait, az eget, a földet, a poklot – kozmoszából csak a mennyország hiányzik: Holan világában nincs megváltás.

Így lesz – ahogy a Holan-életmű legjobb ismerője és hagyatékának gondozója, Vladimír Just írja – az egykori valóságos útból és a végrendeletnek szánt *Toskáná*-ból monumentális költői mű „az élet útjáról, a szépség szüntelen kereséséről, az örök vágyakozásról”, s a „halálról...”, amely a végső szót kimondja”.

S a „végső szó” valóban elhangzik, de csak a költeményben.

Amikor a költő megtér a toszkánai vándorútjáról (amely során a keresett Gordanával nem sikerült találkoznia), útban haza, Csehország felé (Csehország neve konkrétan is leíródik a műben), megáll „Mozartsburk”-ban (ez feltehetően Salzburg költőiesített formája), s ott találkozik Gordanával, akiről kiderül, hogy nem más ő, mint a Halál, s csak ennyit mond a költőnek: „*Půjdeme*” (Megyünk).

Ez a végső szó „valóságosan” viszont csak a toszkánai út után ötvenegy s a *Toskána* c. mű megjelenése után tizenhét évvel „hangzik el”: a költőt 1961-ben megműtik, kiderül, hogy nem rákos, s viszonylag egészségesen, bár lelkileg megtörve, valami végleges keseredettségbe, sötét pesszimizmusba zuhanva tér haza a kórházból. De ez után még négy terjedelmes verseskötetet sikerül tető alá hoznia (s a *Noc s Ofélií* – Éjszaka Opheliával – című újabb nagy lírai-epikus kompozíciót elkezdenie, amellyel itt most nem foglalkozunk) – „Gordana” (tüdőgyulladás formájában) csak 1980-ban végez vele.

Az irodalomtörténet a *Toskána* után következő négy kötetet külön-külön tárgyalja, én valamiképpen együtt látom őket a *Toskánával*: mintha amazok emennek a kommentárjai, fő tételeinek részletes kifejtései volnának. Csak a „tételek” amott így vagy úgy konkrét történésekhez kötve kerültek papírra, emitt, a verskötetekben vi-

szont (az egzisztencialisták *egyedeinek* bizonyos *határhelyzeteibe* beledolgozva) legtöbbször drámai párbeszédekben s a gnómák nyomasztó, szűk terében szinte közvetlenül szólalnak meg. Jan Hejk, Holan egyik monográfiája így foglalja össze a négy kötet témaköreit: „a lét és az élet, a halál és a halál utáni lét, az öröklét és a végesség, az ember Istenhez való viszonya, a férfi és nő viszonya, a gyermekkor és a gyermek, az időskor, a szerelem és a gyűlölet számos változata, a szex és az erotika, a szabadság és a determináció, a boldogság és a fájdalom, az idő és az időiség, a művészetek és a költészet, a költői sors”.

Nem célunk itt a konkrét versek beidézésével és bizonyító erejével élni, de elég egy pillantást vetni a négy kötet címére, hogy mindegyikben meglássuk a közöset és a *Toskánához* kötődést: mindegyikben benne van az élet (Holan s egyáltalán az ember számára gyötrelmes) befejezésének: a halálnak, az élettől való búcsúnak a motívuma, s így, közvetve, egyfajta végrendeletszerűség is jellemzi őket. (Legszembetűnőbb ez talán az *Aszklépiosznak a kakast...* cím esetében, amely egyértelműen Szókratész ismert utolsó szavaira, „végakarata”, halálára utal.)

S ha Vladimír Just a *Toskánát* egy helyen ténylegesen is Holan „második testamentumának” nevezi, akkor mi a fentebbi, mintegy tetralógiát alkotó négy kötetet akár a költő „harmadik testamentumának” is nevezhetjük.

(1940-ben, tehát Csehország német megszállása, az ún. protektorátus idején ugyanis a költő már kiadott egy *První testament – Első testamentum –* című kötetet, amely a költő kora ifjúságát, szülőfaluját, a cseh vidéket idézi, s ilyenformán tulajdonképpen akár a fentebbi példánk közé is besorolhattuk volna – az erős ideológiai-hegyszegélye miatt nem tettünk így.)

Vladimír Holan „civil életéről” pedig még annyit: nyugdíjba meneteléig szolid hivatalnok volt (mint Eliot, mint Kafka vagy a magyar Vas István, s még annyi nagy költője a világirodalomnak), de nincs a huszadik századi Közép-Európának még egy olyan költője, aki verseiben, életművében nagyobb részét lakta volna be a létnek és létezésnek, a testnek és léleknek, a Földnek és Égnek, a Mindenségnek (lélegzetelállító nyelvi, szellemi bátorsággal, leleménnyel, s valamiféle provokáló esztétikai hittel), mint ő!

Tözsér Árpád